

ЕЛЕКТРОННА ДЕМОКРАТІЯ ТА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВИХ ОРІЄНТИРІВ СУЧАСНОГО СВІТУ

Наукові праці МАУП, 2016, вип. 50(3), с. 57–62

Увагу зосереджено на специфічних особливостях електронної демократії, як такої, що реально відповідає сучасним потребам суспільного розвитку, способу її впровадження в різних країнах світу, проблемах і перспективах. Ключова пресупозиція розуміння сучасних концептів демократії полягає в тому, що кожна нова історична форма демократії перероджується в досконалішу, адаптуючись під вимоги часу. Проаналізовано основні показники ефективності електронної демократії, з огляду на основні тенденції світового політичного процесу.

Теорія та практика демократії нараховує понад два тисячоліття, впродовж яких вона завжди перебувала в центрі соціогуманітарного дискурсу. Навіть соціально-політичні проекти, які різко протиставляли себе демократії, як-то державний соціалізм та фашизм, в особі їх ідейних натхненників і вождів говорили мовою демократичних цінностей, обіцяючи цілковиту їх реалізацію. Політична теорія, реагуючи на соціально-політичні зміни, не припиняла процес змістовного наповнення поняття “демократія”, створювала та виявляла додаткові стандарти й характеристики демократії. Як наслідок, на місці демократії як визнаний ідеал постала її нова історична форма — ліберальна (парламентська, представницька) демократія, яка протягом кількох століть вважалася найдосконалішим суспільним ладом і ознакою цивілізованості. Втім, з настанням епохи постіндустріалізму проблема ліберальної демократії дедалі частіше центрується питанням її кризи та деградації. Інакше кажучи, специфіка сучасного інтелектуального простору щодо демократичної проблематики виявляється у скепсисі щодо можливостей ліберальної демократії вирішувати проблеми “нового типу”, а також у неабиякій стурбованості з приводу її майбутнього.

Виклики, кинуті “постсучасністю” представницькій демократії, помітно актуалізували дослідницьку думку, траєкторія руху якої спрямована на аналіз та осмислення сучасного стану демократії, принципи її діяльності і політичні наслідки сучасної демократичної практики. Так, наприклад, інтерес та евристичний потенціал становлять теоретичні напрацювання англійського дослідника Дж. Кіна, який спробував виявити специфіку нової форми демократії, яку він називає “моніторна демократія”. Отже, на думку Дж. Кіна, моніторна демократія — “це нова історична форма демократії, певний різновид “постелекторальних” політики та уряду, що визначаються швидким зростанням найрізноманітніших типів позапарламентських механізмів контролю влади” [3, 104–105].

Потреба у додаткових, позапарламентських, механізмах моніторингу діяльності владних політичних структур та політичних інститутів призвела до тотальної медіатизації політичного процесу. Такий активний і всеохоплюючий інформативний та інформаційно-комунікативний аспект політики сучасного постіндустріального суспільства зумовлює зсув пояснювальної схеми сучасного стану ліберальної демократії у бік електронної де-

мократії (е-демократії), що постає як нова, історично зумовлена форма демократії.

Сучасну епоху Дж. Кін маркує як революційну епоху “комунікаційного надлишку”. Комунікаційна революція все ще триває, але вже є її політичні наслідки: по-перше, демократизація інформації, тобто “скасування привілеїв у галузі інформації, раніше на обмеженій основі доступної лише елітами” [3, 37]; по-друге, медіатизація приватної сфери, яка спровокувала жваві дискусії з приводу “визначення та етико-політичного значення розподілу публічного та приватного” [3, 46]; по-третє, макреккерство — “активна діяльність громадян, журналістів та контролюючих інститутів, яка полягає у закидуванні органів влади “викриттями” та фактами, що вимагають “публічного оприлюднення” [3, 56]; по-четверте, помітне збільшення кількості “необраних представників”, під якими розуміються “захисники суспільних інтересів та цінностей, публічні особи, чий авторитет перебуває за межами електоральної політики” [3, 74]; по-п’яте, оформлення глобальної публіки. Ці та інші “загадкові новації”, якими переповнене суспільство, насичені медіа, змушують Дж. Кіна піддати сумніву старі способи осмислення й тлумачення медіа, влади та політики. Він закликає позбутися догм, припинити мислити “мертвими поняттями та зношеними формулами” попередників і вдаватися до нових “диких” ідей, які “дають змогу по-іншому поглянути на речі й осмислити їх, пропонуючи нам більш точні методи розпізнавання новацій нашого часу, їх демократичних потенцій та протилежних трендів, які здатні задушити нашу демократичну політику” [3, 32]. Власне, таким свіжим, сміливим та винахідливим поглядом є кінівська теорія моніторної демократії.

Електронна демократія, натомість, не є окремим різновидом чи результатом еволюції класичної ліберальної форми демократії. Це, радше, процес, який розпочався за умов дедалі більшого проникнення інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) та Інтернету в політичну сферу життєдіяльності суспільства і відчутно впливає на неї. Створюються нові форми державного управління у вигля-

ді діяльності “електронного уряду”, системи сайтів державних установ, партій і громадських організацій, у багатьох країнах починають застосовувати різні способи “електронного голосування”. Внаслідок цього політика набуває все більш проникливого характеру, публічності і видовищності, долученості громадян до політичного творення, що істотно впливає на процеси демократизації. Це спричинило зародження явища, що отримало назву “електронна/мережева демократія”, яка збільшує можливості громадян бути задіяними в політиці та впливати на політичний процес принаймні на рівні прийняття рішень.

Отже, е-демократія — це нова історична форма демократії, певний різновид “пост-електоральних” політики та уряду, що визначаються швидким зростанням найрізноманітніших типів позапарламентських механізмів контролю влади. Провідна роль у виникненні та зміцненні е-демократії належить мережам моніторингу влади, які функціонують паралельно, а іноді й врозріз, з традиційними структурами представницької демократії. Однак виникнення нового типу демократії зумовили й інші чинники, що дає можливість обґрунтовано говорити про е-демократію як про результат численних, переплетених між собою, впливів, що, зрештою, призвело до трансформації інститутів демократії [3, 126].

Ідеї, що передбачали прихід електронної демократії, висловлювали в різний час Ч. Кулі, Р. Парк, Дж. Геллап, Г. Лассуелл та ін. Проблемами і перспективами політичної комунікації в загальному сенсі і в умовах збільшення впливу на них сучасних інформаційних технологій переймалися як зарубіжні дослідники (Д. Батлер, Б. Бірельсон, Х. Года, Л. Гроссман, К. Дейч, Д. Істон, А. Етціоні, П. Лазарсфельд, У. Ліппман, Н. Негропонт, Л. Пай, Т. Андреева, М. Грачов, М. Вершинін, В. Пугачов, О. Соловйов), так і українські вчені (В. Бебик, С. Бойчун, Д. Дубов, О. Картунов, Н. Костенко, О. Кабачна, Ю. Ганжуров, Н. Нижник, Л. Малишенко, А. Серенюк, М. Остапенко, Г. Почепцов, Ю. Шайгородський).

Проте стосовно тлумачення та застосування терміна “е-демократія” в наукових колах немає однозначного поняття, яке б повніс-

тю відображало використання комп'ютера у роботі політичної системи. Цікавим є підхід дослідників А. Міносян, Н. Чорної та І. Коршунової, які пропонують терміни “цифрова демократія”, “кібердемократія”, “віртуальна демократія” або “демократія століття інформаційних технологій” [5, 167–172]. Водночас автори не заперечують вживання загальноприйнятого терміна “електронна демократія”. Російський дослідник М. Вершинін стверджує, що “е-демократія — це будь-яка демократична політична система, в якій комп'ютери і комп'ютерні мережі використовуються для виконання найважливіших функцій демократичного процесу, таких як поширення інформації та комунікація, об'єднання інтересів громадян і прийняття рішень (шляхом обговорень і голосування)” [2, 275–278].

Електронна демократія є однією з базових основ інформаційного суспільства. Такі її властивості, як інтерактивність, швидкість передачі інформації, утворення мережових спільнот — можуть позитивно позначитися на розвитку та функціонуванні демократичної політичної системи [1, 73].

Можна виокремити кілька передумов впровадження е-демократії. По-перше, невідповідність якості управління вимогам часу, до того ж по всій вертикалі. З огляду на це, саме для підвищення якості управління необхідно переходити на нові способи прийняття рішень. По-друге, активізація політичної участі громадян. У більшості демократичних країн розвиток демократії та її основних інститутів спирається не тільки на владу, а й на громадянське суспільство. Саме для підвищення активності громадян у суспільно-політичному житті країни необхідно впроваджувати нові механізми вироблення політики. По-третє, висунення пропозицій з боку громадян щодо реальних дій на рівні району, міста, області, оскільки е-демократія не обмежується лише голосуванням за допомогою Інтернету. Це спосіб прийняття суспільно значущих рішень за участю тих людей, кого вони стосуються.

Німецький дослідник М. Хаген пропонує типологізувати концепції електронної демократії на основі:

- видів ІКТ, які використовуються в політичному процесі;
- форми демократії, яка функціонує у політичній системі;
- рівня політичної участі громадян;
- політичного порядку денного [10, 17].

З огляду на зазначене, е-демократія виявляється у таких формах: організація голосування через світову мережу, надання громадянам можливості обговорення рішень органів влади на форумах, у чатах, блогах, “демократія з відкритим кодом”, “електронний уряд”, “напівпряма електронна демократія” тощо. “Демократія з відкритим кодом” (open source democracy) дає можливість зареєстрованому на відповідному сайті користувачу вносити зміни до закону. Ця форма передбачає спільну законотворчість парламенту і громадян [4, 109]. Зміст концепції “електронного уряду” (e-government) полягає в тому, що всі політичні інститути в обов'язковому порядку відображають процес своєї діяльності в онлайн-режимі. Оприлюднюються урядові звіти, створюється публічний портал, де в доступній для всіх формі міститься вичерпна інформація про діяльність уряду, а також існує можливість висловлення своєї думки стосовно певних нагальних проблем на форумі.

“Напівпряма електронна демократія” (semi-direct e-democracy) передбачає попереднє обговорення законопроектів у мережі Інтернет до їх ратифікації (або подання у парламент) [11, 67–69]. Організація е-консультацій через дискусійні форуми проводиться з метою збору даних про те, чи підтримує населення позицію влади. Остання визначає питання для консультацій, формулює запитання та керує процесом, а громадян запрошують висловити свою точку зору із запропонованих питань [6].

Ще однією формою е-демократії, яка, принаймні, активно використовується в США, є комп'ютерне лобіювання. Комп'ютерне лобіювання — це використання комп'ютерних мереж як інформаційний ресурс для лобіювання; прямий інформаційний тиск через комп'ютерні мережі; використання комп'ютерних мереж для приватного спілкування з

особами державної влади або органів місцевого самоуправління [12]. Взаємодія органів влади з населенням за допомогою ІКТ реалізується через:

- розміщення інформації про діяльність органів влади, політичних інститутів, політичних лідерів у мережі Інтернет, що сприяє підтримці іміджу політичних акторів, а громадяни, своєю чергою, стають більш інформованими у конкретних питаннях;
- інформування населення про кандидатів на виборні посади;
- проведення електронного голосування, електронних виборів, що робить їх швидшими, дешевшими;
- пропагування електронної участі, тобто надання можливості громадянам безпосередньо впливати на прийняття рішень державної ваги, вносити пропозиції та корективи у проекти нормативно-правових актів.

Беручи до уваги зауважене, основними особливостями е-демократії є:

- публічність (звернення до органів влади та доступність результатів на запити широкому загалу);
- колективність (кожен може порушити будь-яке питання, висунувши його на розсуд громадськості, і формувати будь-які звернення в межах цього питання);
- оцінка якості роботи органів влади населенням (результати на звернення автоматично доводяться до відома, і громадяни можуть публічно їх оцінити. Такий зворотний зв'язок уможливорює отримання інформації про те, наскільки населення задоволене результатом розгляду звернення).

Вирізняють такі стадії розвитку інформаційно-комунікаційної взаємодії органів влади з населенням:

- 1) початковий вияв, що передбачає постійне перебування органів влади в онлайн-режимі;
- 2) розширена присутність — кількість сайтів органів влади постійно збільшується;
- 3) інтерактивна взаємодія, що забезпечує користувачам доступ до різного плану офіційних документів, дає змогу направляти звернення через електронну пошту;

4) проведення транзакцій, що дає можливість користувачам реально взаємодіяти з органами влади в онлайн-режимі [9, 64–68].

Таким чином, е-демократія сприяє дотриманню принципу прозорості у діяльності владних структур за рахунок відкритого доступу громадян до інформації за допомогою сучасних інформаційних технологій. Це виправданий спосіб підтримки політичної діяльності та забезпечення більшої прозорості й відповідальності політиків перед електоратом, синонім партисипарності, що сприяє формуванню політичної культури, свідомості на базі тотальної обізнаності громадян з актуальних питань життєдіяльності соціуму та функціонування демократії. Е-демократія дає додаткові можливості для побудови та підтримки соціальної солідарності в суспільстві шляхом розвитку соціальних зв'язків [7]. Не викликає сумнівів, що активне впровадження механізмів електронної демократії як засобів впливу на управління та керівництво державою позитивно позначається на політичній участі населення. Використання новітніх технологій громадянами не тільки у власних цілях, а й як способу доступу до суспільно-політичних процесів на всіх рівнях публічного управління формує новий ступінь зрілості громадянського суспільства. Залучення більшої кількості людей до політичного процесу забезпечує реалізацію їхніх інтересів, сприяє відкритості політичної влади, допомагає спілкуванню громадян з владою.

Однак водночас не слід ідеалізувати е-демократію і засоби, якими вона оперує, адже це не панацея від кризи політичної системи, не шлях розв'язання проблем, а лише допоміжний засіб, доповнення до традиційних методів вироблення політики [8].

Е-демократія — це інструмент підвищення якості управлінських рішень, що стосуються і кожного окремого учасника політичного процесу, і суспільства загалом. Основним завданням політичних інститутів має стати робота з підвищення довіри до органів влади, розвитку громадянського суспільства й заохочення громадян до участі у вирішенні актуальних соціально-політичних проблем

за допомогою сучасних засобів комунікації. Популярним стало створення дискусійних груп, які надають детальну інформацію про нагальні й активно обговорювані питання у соціальних мережах і володіють нею. Важливо, що манера та повнота подання інформації повинна диференціюватися для різних мереж, а відтак, і їх аудиторії.

Численні статистичні дані і соціологічні опитування демонструють, що існує тенденція до підвищення уваги з боку населення до участі у різноманітних форумах, що автоматично виводить цей засіб спілкування й обговорення гострих питань на чільне місце серед інших механізмів отримання результатів суспільної думки. Тому видається доречним створення форуму на сайті органів влади, за допомогою чого і реалізовуватиметься принцип прямої демократії. Ще однією формою прямої участі громадян у політичному процесі є форма електронної петиції. В Україні вона тільки набирає популярності, але вже можна спостерігати перші результати впливу громадськості на дії влади.

Отже, влада отримала потужний засіб впливу і управління поведінкою людей через оперативний доступ до будь-якої інформації про конкретну особу, організацію чи інститут. Тому, погоджуючись з думкою О. Дубаса, потрібно чітко усвідомлювати, що “збільшення кількості інформації не обов’язково забезпечує реалізацію сподівань на вирішення політичних проблем через процеси інформатизації суспільства” [1, 137]. Ще одна проблема на шляху розвитку е-демократії — технічні перепони, що, по-перше, не дають змогу активно і повною мірою використовувати новітні технології, по-друге, не гарантують захист від проникнення в закриті системи, наприклад, з метою підтасування голосів. Щоб не лише задекларувати свою готовність демонструвати причетність до світової тенденції тотальної комп’ютеризації в усіх сферах суспільно-політичного життя, а й ефективно її запроваджувати, слід забезпечити технічну можливість здійснення доступу до публічної інформації, а також забезпечити її технічну захищеність.

Література

1. Дубас О. П. Електронна демократія: сутність і перспективи розвитку в Україні [Електронний ресурс] / О. П. Дубас. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vdakk/2011_1/43.pdf (30.05.16)
2. Вершинин М. С. Политические коммуникации в информационном обществе: перспективные направления исследований / М. С. Вершинин. — СПб.: Изд-во СПбГПУ, 2004. — 328 с.
3. Кин Дж. Демократия и декаданс медиа [Текст] / Дж. Кин; пер. с англ. Д. Кралечкина; под. науч. ред. А. Смирнова; Нац. исслед. ун-т “Высшая школа экономики”. — М.: Изд. дом Высш. шк. экономики, 2015. — 312 с.
4. Малишенко Л. О. Вплив електронної демократії на політичні процеси в європейських країнах [Електронний ресурс] / Л. О. Малишенко // Укр. наук. журн. “Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації”. — 2011. — № 4. — Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/674> (30.05.16). — Назва з екрану.
5. Міносян А. С. Електронна демократія в сучасному світі: досягнення та проблеми / А. С. Міносян, Н. В. Чорна, І. П. Коршунова // Вісн. Дон. нац. ун-ту економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. — 2011. — № 2. — С. 167–172. — (Серія: Гуманітарні науки).
6. Остапенко М. А. Політичний плюралізм як ціннісна основа демократичного суспільства: автореф. дис. ... д-ра політ. наук: спец. 23.00.03 “Політична культура та ідеологія” / М. А. Остапенко; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — К., 2013. — 36 с.
7. Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про затвердження плану дій із впровадження Ініціативи “Партнерство “Відкритий Уряд” у 2014–2015 роках” від 26.11.2014 № 1176-р [Електронний ресурс] // ВРУ. Офіційний веб-портал. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1176-2014-%D1%80> (30.05.16). — Назва з екрану.
8. Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства” від 15.05.2013 № 386 / [Електронний ресурс] // ВРУ. Офіційний веб-портал. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80> (30.05.16). — Назва з екрану.
9. Саркісова К. Електронна демократія як форма політичної комунікації в сучасному суспільстві / К. Саркісова // Політ. менеджмент. — 2007. — № 1. — С. 66–74.
10. Харечко І. З. Політико-правові механізми участі громадян у процесі прийняття політичних рішень в умовах електронної демократії: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 “Політичні інститути та проце-

си" / І. З. Харечко; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. — Львів, 2014. — 18 с.

11. Штурхецький С. В. Передумови використання е-комунікацій при вирішенні комунікативних завдань місцевого самоврядування / С. В. Штурхецький // Інвестиції: практика та досвід. — 2010. — № 2. — С. 81–84.

12. Clift S. von. E-democracy, E-governance & public network / S. von Clift // Open Source Jahrbuch 2004. — Berlin: Lehmanns Media, 2004. — P. 317–331.

13. Keane J. The life and Death of Democracy / J. Keane. — London: Simon & Schuster / W. W. Norton & Company, 2009. — 992 p.

Евресичність концепції електронної демократії з-поміж іншого полягає в тому, що вона пропагує відхід від однобічного розуміння демократії, що ґрунтується на засадах лише чесних виборів, тримати міць влади у вузді, підпорядковувати уряди, корпорації та інші інституції тривалому громадському нагляду і контролю через моніторингові інституції, підвищувати якість політичної репрезентації, карати й усувати негідників із політики.

Innovation of the concept of e-democracy, among other things is that it promotes a departure from the one-sided understanding of democracy based only on fair elections principles and promotes to keep power under control, subordinate governments, corporations and other institutions due to the long public supervision and control through monitoring institutions to improve the quality of political representation, punish and eliminate the scoundrels out of politics.

Эвресичность концепции электронной демократии среди прочего заключается в том, что она пропагандирует отход от одностороннего понимания демократии, основанной только на принципах честных выборов, сдерживать мощь власти, подчинять правительства, корпорации и другие институты длительному общественному надзору и контролю посредством мониторинговых институтов, повышают качество политической репрезентации, наказывают и устраняют негодяев из политики.

Надійшла 26 липня 2016 р.